

BOLA SHAXSINI SHAKLLANISHIDA EMOTSIONAL-INTELLEKTUAL RIVOJLANISH METODLARI

Azimova Dilnoza Sherzodovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Alfraganus Universiteti "Ijtimoiy fanlar" fakulteti

"Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimida bola shaxsining har tomonlama va uyg'un shakllanishida emotsional-intellektual rivojlanish (EIR) metodlarining pedagogik-psixologik ahamiyati yoritilgan. Emotsional-intellektual rivojlanish tushunchasining mazmuni, uning asosiy komponentlari hamda bola shaxsiy, ijtimoiy va kognitiv rivojlanishiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, EIRni rivojlantirishga qaratilgan o'yin-metodlar, reflektiv yondashuvlar, raqamli ta'lim texnologiyalari hamda san'at va ijodga asoslangan metodlarning amaliy samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada EIR metodlarini qo'llashda pedagog va ota-onalar hamkorligining zarurligi hamda metodik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: emotsional-intellektual rivojlanish, emotsional intellekt, shaxs rivojlanishi, empatiya, o'zini anglash, o'zini boshqarish, ijtimoiy moslashuv, refleksiya, o'yin-metodlar, ta'lim texnologiyalari.

Аннотация

В данной статье раскрывается педагогико-психологическое значение методов эмоционально-интеллектуального развития (ЭИР) в формировании гармонично развитой личности ребёнка в условиях современной системы образования и воспитания. С научно-теоретических позиций анализируется содержание понятия эмоционально-интеллектуального развития, его основные компоненты, а также влияние ЭИР на личностное, социальное и когнитивное развитие ребёнка. Кроме

того, обоснована практическая эффективность игровых методов, рефлексивных подходов, цифровых образовательных технологий, а также методов, основанных на искусстве и творческой деятельности, направленных на развитие эмоционального интеллекта. В статье подчёркивается необходимость сотрудничества педагогов и родителей при реализации методов ЭИР и представлены соответствующие методические рекомендации.

Ключевые слова: эмоционально-интеллектуальное развитие, эмоциональный интеллект, развитие личности, эмпатия, самосознание, саморегуляция, социальная адаптация, рефлексия, игровые методы, образовательные технологии.

Abstract

This article examines the pedagogical and psychological significance of emotional–intellectual development (EID) methods in the holistic and harmonious formation of a child’s personality within the modern educational system. The concept of emotional–intellectual development, its core components, and its impact on the child’s personal, social, and cognitive development are analyzed from a scientific and theoretical perspective. Furthermore, the practical effectiveness of play-based methods, reflective approaches, digital educational technologies, as well as art- and creativity-based methods aimed at developing emotional intelligence is substantiated. The article also emphasizes the importance of cooperation between educators and parents in the implementation of EID methods and provides relevant methodological recommendations.

Keywords: emotional–intellectual development, emotional intelligence, personality development, empathy, self-awareness, self-regulation, social adaptation, reflection, play-based methods, educational technologies.

Zamonaviy ta’lim tizimida bola shaxsining barkamol rivojlanishini ta’minlash ustuvor pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi ijtimoiy-madaniy va axborotlashgan jamiyat sharoitida bolaning nafaqat intellektual bilimlari, balki emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlari ham muhim

ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois ta'lim jarayonida emotsional-intellektual rivojlanishga yo'naltirilgan metodlarni tizimli joriy etish dolzarb masala sifatida namoyon bo'ladi.

Emotsional-intellektual rivojlanish bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash, ularni boshqarish hamda boshqalar bilan samarali ijtimoiy munosabatlar o'rnatish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim bosqichlarida EIR metodlarining maqsadli qo'llanilishi bola shaxsining barqaror, mustaqil va ijtimoiy faol bo'lib shakllanishiga mustahkam asos yaratadi.

Emotsional-intellektual rivojlanish tushunchasi va uning asosiy komponentlari

Emotsional-intellektual rivojlanish (EIR) — bu bolaning emotsional holatlarini anglash va boshqarish, ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri baholash hamda intellektual faoliyatni ongli ravishda tashkil etish qobiliyatlarining uyg'un rivojlanish jarayonidir. Ushbu jarayon bola shaxsining yaxlit shakllanishini ta'minlab, uning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati va hayotiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

EIR quyidagi asosiy komponentlar orqali namoyon bo'ladi:

- **O'zini anglash** – bolaning o'z his-tuyg'ularini tanib olish va anglash qobiliyati;
- **O'zini boshqarish** – emotsiyalarni nazorat qilish va hissiy muvozanatni saqlash;
- **Ijtimoiy anglash (empatiya)** – boshqalarning hissiy holatini tushunish va hamdardlik bildirish;
- **Muloqot va hamkorlik** – samarali muloqot va jamoada ishlash ko'nikmalari;
- **Motivatsiya va maqsadga yo'naltirilganlik** – ichki ehtiyoj va o'quv faolligini rivojlantirish.

Emotsional-intellektual rivojlanish metodlari

EIR metodlari bolaning hissiy, ijtimoiy va kognitiv salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik vositalar majmuasidir. Amaliyotda ular quyidagi asosiy guruhlariga ajratiladi:

O'yin-metodlar – rolli, strategik va mantiqiy o'yinlar orqali empatiya, qaror qabul qilish va hissiy nazoratni rivojlantiradi.

Reflektiv metodlar – jurnal yuritish va reflektiv suhbatlar orqali o‘zini anglash va emotsional barqarorlikni shakllantiradi.

Ta’lim texnologiyalariga asoslangan metodlar – multimedia, interaktiv dasturlar va mobil ilovalar yordamida EIRni individuallashtirish imkonini beradi.

San’at va ijodiy metodlar – rasm, musiqa, drama va teatr mashg‘ulotlari orqali hissiy ifoda va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi.

Emotsional-intellektual rivojlanishning ahamiyati

Emotsional-intellektual rivojlanish (EIR) bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim integrativ mexanizm bo‘lib, uning shaxsiy o‘ssishi, ijtimoiy moslashuvi, kognitiv faolligi hamda psixologik barqarorligini ta’minlashda yetakchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. EIR jarayonida bola o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarish, turli ijtimoiy vaziyatlarga moslashish hamda ongli xulq-atvorni shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Emotsional-intellektual rivojlanishning izchil ta’minlanishi bolalarda stressga chidamlilik, muammoli vaziyatlarda vazmin va oqilona qaror qabul qilish, mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, EIR ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantirib, bolaning jamiyatda faol, hamkorlikka tayyor va ijtimoiy jihatdan moslashgan shaxs sifatida kamol topishiga zamin yaratadi.

Natijada emotsional-intellektual rivojlanish bolaning nafaqat ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatini, balki uning ruhiy salomatligi, ijtimoiy farovonligi va kelajakdagi hayotiy faoliyatining samaradorligini ta’minlovchi muhim pedagogik-psixologik omil sifatida e’tirof etiladi.

EIR metodlarini qo‘llashda pedagogik talablar va tavsiyalar

Emotsional-intellektual rivojlanish (EIR) metodlarini samarali qo‘llash ta’lim jarayonini ilmiy asoslangan, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etishni talab etadi. Avvalo, EIRga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar uzluksiz va bosqichma-bosqich tarzda rejalashtirilib, bolaning emotsional holatini anglash, boshqarish hamda ijtimoiy vaziyatlarga moslashish ko‘nikmalarini izchil rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Ta’lim jarayonida interaktiv va ijodiy metodlardan samarali foydalanish muhim pedagogik talab hisoblanadi. O‘yin-metodlar, drama va teatr elementlari, san’atga

asoslangan faoliyat hamda reflektiv mashg'ulotlar bolalarning emotsional ifoda, empatiya va ijodiy tafakkurini rivojlantirib, ularni faol subyekt sifatida ta'lim jarayoniga jalb etadi.

Shuningdek, raqamli va multimedia texnologiyalarini maqsadli joriy etish EIR metodlarining samaradorligini oshiradi. Interaktiv dasturlar, multimedia resurslari va mobil ilovalardan foydalanish orqali ta'lim jarayonida individual yondashuv ta'minlanib, bolalarda turli emotsional va ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish hamda mustaqil tajriba oltirish imkoniyati yaratiladi.

EIR metodlarini qo'llashda ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagoglar va ota-onalarning o'zaro hamjihatlikda faoliyat yuritishi bolaning emotsional rivojlanishida izchillikni ta'minlab, tarbiyaviy ta'sirlarning samaradorligini oshiradi.

Bundan tashqari, mashg'ulotlarni tashkil etishda bolaning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish muhim shart hisoblanadi. Har bir bolaning psixologik rivojlanish darajasi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos yondashuv EIR metodlarining ta'sirchanligini oshirib, ortiqcha emotsional va kognitiv yuklamaning oldini olishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, emotsional-intellektual rivojlanish metodlari bola shaxsini shakllantirish jarayonida muhim pedagogik-psixologik ahamiyat kasb etadi. Ushbu metodlar bolaning o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish hamda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Emotsional-intellektual rivojlanishga yo'naltirilgan metodlarning ta'lim jarayoni va oilaviy muhitda tizimli, uzluksiz va maqsadli qo'llanilishi bolaning hissiy barqaror, ijtimoiy jihatdan moslashgan va yuqori intellektual salohiyatga ega shaxs sifatida kamol topishini ta'minlaydi.

Natijada, EIR metodlarining samarali tatbiqi nafaqat bolaning ta'limdagi muvaffaqiyatini, balki uning ruhiy salomatligi, ijtimoiy faolligi va kelajakdagi hayotiy faoliyatining barqarorligini ta'minlovchi muhim pedagogik omil sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2020-yil 29-apreldagi PF-6097-son Farmoni**. *"Ilm-fan va ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"*.
2. **Abdullaeva, M. Shaxs rivojlanish psixologiyasi**. *Shaxs rivojlanish psixologiyasi*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. **Ismoilova, Z. Pedagogik psixologiya**. *Pedagogik psixologiya*. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
4. **Vygotsky, L. S. Mind in Society**. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. — Cambridge: Harvard University Press, 1978.
5. **Leontiev, A. N. Activity, Consciousness, Personality**. *Activity, Consciousness, Personality*. — Moscow: Progress Publishers, 1977.
6. **Rubinstein, S. L. Foundations of General Psychology**. *Osnovy obshchey psikhologii*. — Moskva: Pedagogika, 2002.
7. **Ilyin, E. P. Emotions and Feelings**. *Emotsii i chuvstva*. — Sankt-Peterburg: Piter, 2011.